

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 378.011.4

НАТАЛЯ НИКУЛА

nikyla06@mail.ru
асистент

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича,
м. Чернівці, вулиця Коцюбинського, 2

ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА МЕТОДИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ: СУТНІСТЬ І ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

Обґрунтовано, що однією з провідних умов формування методичної культури вчителя початкових класів і фактором, який спонукає до засвоєння ефективних моделей професійно-методичної діяльності, є ціннісно-мотиваційний компонент. З метою чіткого розуміння змісту означеного явища визначено його критерії: система ціннісних орієнтацій та професійно-особистісна мотивація. На основі аналізу наукових джерел, встановлено, що ціннісні орієнтації – це сукупність цінностей, спрямованих на професійно-методичну діяльність, яка проявляється в індивідуальному позитивному ставленні до неї, характеризується усвідомленістю її ролі для формування методичної культури. Визначено сутність професійно-особистісної мотивації як індивідуального утворення особистості вчителя початкових класів, що включає професійно-особистісні мотиви, інтереси, потреби, сформованість яких є чітким орієнтиром і внутрішнім поштовхом для формування методичної культури. Обґрунтовано систему заходів формування ціннісно-мотиваційної складової, а саме: групові та індивідуальні бесіди, вправи на цілепокладання, тренінгові вправи, дискусії, колективно-творчі обговорення, рольові ігри, семінар-практикум.

Ключові слова: методична культура вчителя початкових класів, ціннісно-мотиваційний компонент, ціннісні орієнтації, професійно-особистісна мотивація.

НАТАЛЬЯ НИКУЛА

асистент

Черновицкий национальный университет имени Ю. Федьковича,
г. Черновцы, ул. Коцюбинского, 2

ЦЕННОСТНО-МОТИВАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ: СУЩНОСТЬ И ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ

Обосновано, что одно из ведущих условий формирования методической культуры учителя начальных классов и фактором, который побуждает к усвоению эффективных моделей профессионально-методической деятельности, является ценностно-мотивационный компонент. С целью четкого понимания содержания указанного явления выделены его критерии: система ценностных ориентаций и профессионально-личностная мотивация. На основе анализа научных источников установлено, что ценностные ориентации – это совокупность ценностей, направленных на профессионально-методическую деятельность, которая проявляется в индивидуальном положительном отношении студентов к ней, характеризуется осознанностью ее роли для формирования методической культуры. Определена сущность профессионально-личностной мотивации как индивидуального образования личности учителя, включающей в себя профессионально-личностные мотивы, интересы, потребности, формирование которых является четким ориентиром и внутренним толчком для формирования методической культуры. Обоснована система мер формирования ценностно-мотивационной составляющей, а именно:

групповые и индивидуальные беседы, упражнения на целеполагание, тренинговые упражнения, дискуссии, коллективно-творческие обсуждения, ролевые игры, семинар-практикум.

Ключевые слова: *методическая культура учителя начальных классов, ценностно-мотивационный компонент, ценностные ориентации, профессионально-личностная мотивация.*

NATALIA NIKULA

lecturer

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsy, Kotsiubynsky 2 Street

VALUE-MOTIVATIONAL COMPONENT OF METHODOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY SCHOOL TEACHER: THE ESSENCE AND WAYS OF FORMATION

One of the main conditions of formation of methodological culture of primary school teacher, a factor that encourages the assimilation of effective models of professional and methodical activity is value-motivational component. In order to clearly understand the content of the phenomenon appointed its author selected criteria: system values orientation and professional and personal motivation. The value orientation as a set of values focus on professional and methodological activities which manifest themselves in individual positive attitude of students to it is determined on the base of the analysis of scientific and pedagogical sources. The indicators of value orientations are: human values (truth, goodness, beauty, life and health); personal values of teachers (humanity, justice, diligence, responsibility); teacher professional values (commitment, independence, initiative, organization), value orientation on professional and methodical activities. The essence of professional and personal motivation as individual education teacher's personality, which includes professional and personal motives, interests, needs, formation of which is a clear reference and internal impetus for the formation of methodological culture. The indicators of this criterion are: professional and methodical motivation; methodically-focused orientation teacher; interest in the success in professional and methodical work of the teacher; the need for professional self-realization and self-affirmation; desire career advancement; focus on student mastery of methodological culture. The system measure of the formation of values and motivational component: discussions, exercises, training exercises, collective creative discussion, a role play, a workshop is analysed.

Keywords: *methodical culture of teacher, values and motivational component, values, professional and personal motivation.*

Методична культура вчителя початкових класів – це інтегративна якість особистості педагога, що становить сукупність мотивів, цінностей, компетенцій і вмінь оптимально використовувати різноманітні методи та засоби навчання і виховання у багатопредметному середовищі початкової школи, які базуються на основі рефлексивних дій і забезпечують високий рівень професійної діяльності педагога, спрямований на творчість і самовдосконалення.

Процес формування методичної культури майбутніх учителів у ВНЗ відбувається під дією різних чинників і має за мету досягнення рівня зрілості і стійкості всіх її структурних компонентів: ціннісно-мотиваційного, когнітивно-праксеологічного, особистісно-творчого і рефлексивно-оцінного.

Ціннісно-мотиваційний компонент характеризує спрямованість ціннісних орієнтацій, стійкої мотиваційної сфери, професійно-методичної підготовки майбутніх учителів початкових класів на формування в них методичної культури. Він є однією з провідних умов в цій справі, фактором, який спонукає до засвоєння ефективних моделей професійно-методичної діяльності.

Професійно-педагогічну мотивацію досліджували Н. Гузій, І. Зязюн, Г. Сагач та інші вчені. Мотиваційну сферу вчителя вони розглядають як основу, навколо якої формується система професійної діяльності вчителя. Проблема ціннісних орієнтацій учителя розкривається в працях І. Бега, І. Ісаєва, Г. Печерської тощо і розглядається як спрямованість вчителя на систему особистісних смислів, що визначає його ставлення до професійної діяльності і її суб'єктів.

Враховуючи суспільну значимість заявленої проблематики, вважаємо за необхідне розкрити сутність і шляхи формування ціннісно-мотиваційного компонента методичної культури вчителя початкових класів. Як показує аналіз різних науково-педагогічних джерел, ця проблема не є достатньо дослідженою, що посилює її актуальність.

Мета статті полягає у розкритті сутності ціннісно-мотиваційної складової методичної культури та визначенні основних шляхів її формування в процесі професійної підготовки у ВНЗ майбутніх учителів початкових класів.

Для чіткого розуміння змісту ціннісно-мотиваційного компонента методичної культури педагога ми виокремили його критерії та показники. При їх відборі враховували те, що вони повинні відображати специфіку означеного компонента методичної культури вчителя початкових класів як цілісного утворення, концентрацію, єдність та взаємозв'язок цінностей і мотивів шкільного педагога.

Критеріями ціннісно-мотиваційної складової методичної культури вчителя початкових класів визначені система ціннісних орієнтацій та професійно-особистісна мотивація.

У визначенні й описі ціннісних орієнтацій вчителя початкових класів провідним є аксіологічний підхід. Відповідно до нього визначається зміст цінностей як регулятора та орієнтира загальної і професійної освіти, цінності відповідно визначають форми діяльності і поведінки майбутнього педагога, за допомогою їх осмислення можна спрогнозувати формування його методичної культури в процесі професійної підготовки. На засадах аксіологічного підходу майбутній педагог входить у контекст світової культури через осмислення, засвоєння та оволодіння системою вироблених цінностей.

На думку Ю. Соловйової, цінність відіграє значущу роль в житті людини, оскільки орієнтує і спрямовує її до самовизначення та самореалізації [5, с. 5]. Також, погоджуємось із думкою автора, що система цінностей становить основу культури особистості, яка зумовлює її вчинки, формує потреби, впливає на інтереси.

Поняття «цінність» трактується ученими як «система особистісних смислів», «внутрішня позиція і спрямованість особистості» тощо. У науковій літературі відзначається, що спрямованість особистості на певні цінності є для неї ціннісними орієнтаціями.

Професійні ціннісні орієнтації розглядаються в науці як:

- система професійної спрямованості і ставлення вчителя до педагогічної діяльності [4, с. 254];
- суб'єктивне, індивідуальне відображення у свідомості й психіці вчителя соціальних цінностей педагогічної професії (З. Курлянд);

- система інтегрованих смислових установок вчителя, яка визначає його ставлення до важливих сторін педагогічної діяльності та її суб'єктів (О. Мартинюк).

Сформованість професійних цінностей пробуджує у майбутніх вчителів відповідальне ставлення до педагогічної та професійно-методичної діяльності, мотивує їх до творчості, формує в уяві модель методичної культури, що слугує орієнтиром у професійно-методичному саморозвитку.

У філософії існує погляд на цінності особистості як системну ознаку, що відображає «функціональний аспект особистісного значення у процесі діяльності, характеризує специфічні аксіологічні відносини з боку особистості, спрямовані на реалізацію як особистісних потреб, інтересів, так й інтересів системи до якої належить певна особистість» [9, с. 35]. Також, важливою є думка, що цінності мають соціальний (зумовлені системою виховання, навчання, формуються і корегуються інтересами і запитамі суспільства) та індивідуальний (залежить від індивідуальних особливостей особистості, її життєвого досвіду, інтересів, потреб, ідеалів) характер.

Прийнятну класифікацію цінностей обґрунтував і представив І. Ісаєв: цінності-цілі (розкривають значення і сенс цілей професійно-педагогічної діяльності), цінності-засоби (розкривають значення способів і засобів здійснення професійно-педагогічної діяльності), цінності-відносини (розкривають значення і сенс ставлень як основного механізму функціонування цілісної педагогічної діяльності), цінності-знання (розкривають значення і сенс психолого-педагогічних знань у процесі здійснення педагогічної діяльності), цінності-якості (розкривають значення і сенс якостей особистості вчителя) [1, с. 145].

Досліджуючи професійну культуру педагогів, О. Цюняк називає такі цінності: духовні, моральні, інформаційні, прогностичні, діагностичні, аналітико-оцінні, науково-дослідницькі, сукупність яких має цілісний і системний характер [8, с. 109].

Отже, ціннісні орієнтації – надзвичайно важливі у професійно-методичній діяльності сучасного вчителя, є його свідомим індивідуальним позитивним ставленням до вказаної діяльності, що виявляється в усвідомленні її важливості для фахової підготовки та успішності майбутньої педагогічної праці.

З урахуванням вищесказаного можемо стверджувати, що ціннісна орієнтація педагога на професійно-методичну діяльність проявляється в індивідуальному позитивному ставленні до неї, характеризується стійкою усвідомленістю її ролі і значення для формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Узагальнивши погляди науковців на сутність і класифікацію ціннісних орієнтацій, виокремимо: загальнолюдські цінності (істина, добро, краса, життя, здоров'я), особистісні цінності вчителя (гуманність, справедливість, працелюбність, відповідальність, вимогливість до себе), професійні цінності вчителя (цінності-уміння, цінності-знання, цілеспрямованість, самостійність, ініціативність, організованість), ціннісну орієнтацію на професійно-методичну діяльність.

Наступним критерієм ціннісно-мотиваційного компонента є професійно-особистісна мотивація. Для усвідомлення сутності цього критерію та виокремлення показників проаналізуємо поняття, які лягли в його основу: «мотив» і «мотивація».

Мотив – це внутрішнє психічне явище, яке спонукає суб'єкт до виконання дії; мотивація визначається як система внутрішніх мотивів, що спонукає людину до конкретних вчинків, форм поведінки і діяльності [2, с. 58].

Професійно-методична мотивація майбутніх учителів початкових класів є внутрішнім стимулом формування методичної культури педагога і показником його професійно-особистісної мотивації.

З метою обґрунтування вибору показників професійно-методичної мотивації звернемося до поняття «спрямованість особистості», що в науковій літературі розглядається як система домінуючих мотивів.

Спрямованість особистості включає ієрархічно пов'язані між собою форми: потяг (найпростіша біологічна форма спрямованості), бажання (усвідомлена потреба), прагнення (бажання при включенні вольового компонента), інтерес (пізнавальна форма спрямованості на певний предмет), схильність (інтерес при включенні вольового компонента), ідеал (предметна мета, конкретизована в образі чи уявленні), світогляд (система філософських, етичних, естетичних, природничо-наукових й інших поглядів на навколишній світ), переконання (вища форма спрямованості як система мотивів особистості, що спонукають її чинити відповідно до своїх поглядів, принципів, світогляду).

І. Зязюн, Л. Крамущенко, І Кривонос та інші науковці говорять про багатоаспектність спрямованості особистості педагога, а саме: на себе – самоутвердження (щоб бачили в мені кваліфікованого, вимогливого, справжнього вчителя); на засоби педагогічного впливу (коли найважливіше для вчителя – програма, заходи, способи їх пред'явлення); на школяра (дитячий колектив в актуальних умовах – адаптація); на мету педагогічної діяльності (на допомогу школяреві в розвитку – гуманістична стратегія) [3, с. 26]. На основі цих думок можемо виокремити наступний показник: методично орієнтовану спрямованість вчителя.

Таким чином, професійно-особистісну мотивацію розуміємо як індивідуальне утворення особистості вчителя, що формується під дією зовнішніх і внутрішніх чинників і включає в себе професійні й особистісні мотиви, інтереси, потреби тощо, сформованість яких є чітким орієнтиром, спрямованістю і внутрішнім поштовхом для формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Показниками цього критерію є: професійно-методична мотивація; методично-орієнтована спрямованість вчителя; його інтерес до успіху в своїй професійно-методичній діяльності; потреба у професійній самореалізації та самоутвердженні; бажання кар'єрного зростання; спрямованість педагога на оволодіння методичною культурою.

Шляхи формування ціннісно-мотиваційної складової передбачені в розробленій нами програмі формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів. Вона спрямована на цілісне формування всіх структурних компонентів означеного явища і передбачає групові та індивідуальні бесіди, вправи на цілепокладання, тренінгові вправи, дискусії, колективно-творчі обговорення, рольові ігри, семінар-практикум тощо.

Розглянемо вищевказані заходи формування ціннісно-мотиваційної складової методичної культури вчителя початкових класів докладніше.

Мета групових та індивідуальних бесід з елементами переконання і навіювання полягала у формуванні у майбутніх вчителів загальнолюдських і професійно-особистісних цінностей. Ці види роботи сприяли формуванню потреби ефективно виконувати методичну діяльність, прагнути до успіху в роботі тощо.

Для посилення мотивації студентів до формування їх методичної культури, бажання вдосконалювати особистісні та професійні риси вчителя, формування ціннісних орієнтацій на методичну діяльність був проведений семінар-практикум «Мотивація формування методичної культури майбутнього вчителя початкових класів». Під час вказаного заходу студенти виконували різні вправи на цілепокладання, тренінгові вправи, рольові ігри, тощо. Досягнення його головної мети передбачало продемонструвати майбутнім педагогам роль і значення методичної культури в

педагогічній діяльності за допомогою практичних вправ та ролевих ігор та мотивувати студентів до формування в них методичної культури шляхом реалізації запропонованої програми.

Виконання різних практичних вправ, зокрема «Моя мотивація» і «Машина часу», сприяли самостійному визначенню учасниками власних цінностей та мотивів вибору професійно-педагогічної діяльності. Для формування цього компонента проводились бесіди, дискусії, колективно-творчі обговорення особистості вчителя з проявом педагогічної та методичної культури, способів і результатів його діяльності. Дискусія на тему «Методична культура вчителя – талант чи результат наполегливої праці» сприяла осмисленню цінностей і формуванню стійкої мотивації до досягнення необхідного рівня сформованості методичної культури педагога.

З метою усвідомлення перешкод в досягненні своєї мрії як мотиваційного стержня студентам пропонувалась вправа «Викрадення мрії». Її результатом стало розуміння майбутніми вчителями ролі та значення наполегливості, сили волі, бажання щодо реалізації своєї мрії. Вони вчилися шукати нові, ефективні шляхи і засоби для здійснення власних планів і задумів, досягнення поставленої мети.

Пропонувалося також студентам самостійне виконання вправи, що полягало в поетапному заповненні таблиці «Знаю. Бажаю дізнатися. Дізнався». Виконання вправи слугувало як для формування стійкої мотиваційної сфери майбутніх учителів, визначення та усвідомлення їхніх інтересів, так і для здійснення педагогічної рефлексії та складання плану саморозвитку і самоосвіти.

З метою подальшого формування ціннісно-мотиваційної складової методичної культури майбутніх учителів початкових класів за допомогою вправи «Мої цінності» були виявлені наявні ціннісні орієнтації у студентів. Вони могли усвідомити загальнолюдські, особистісні та професійні цінності і визначити головні з них для педагогічної професії, а також проаналізувати, як вказані цінності реалізуються в їх особистому житті і своїй педагогічній діяльності.

Таким чином, ціннісно-мотиваційна складова є важливим компонентом методичної культури вчителя початкових класів, включає в себе фахові й особистісні цінності, мотиви, інтереси і потреби, спрямована на формування означеного явища. Запропоновані нами заходи сприятимуть якісному формуванню ціннісно-мотиваційної складової методичної культури сучасного вчителя початкових класів загальноосвітньої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ісаєв І. Ф. Професійно-педагогічна культура як предмет наукового дослідження / І. Ф. Ісаєв // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – 2010. – № 42. – С. 143–147/
2. Лук'янова Л. Б. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / Авт.-упоряд. Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. – 108 с.
3. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос та ін. – 3-є вид., доп. і перероб. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
4. Печерська Г. О. Професійні ціннісні орієнтації вчителів / Г. О. Печерська // Психологічні науки: збірник наукових праць. – 2013. – Т. 2. – Вип. 10. – С. 252–257.
5. Соловйова Ю. О. Формування аксіологічної культури майбутнього вчителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю. О. Соловйова. – Харків, 2006. – 21 с.
6. Цюняк О. П. Формування професійної культури майбутніх магістрів початкової освіти у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. П. Цюняк. – К., 2015. – 220 с.
7. Ямницький О. В. Категорія «цінності» у психологічному вимірі / О. В. Ямницький // Наука і освіта. – 2013. – № 4. – С. 34–37.

REFERENCES

1. Isaiev I. F. *Profesijno-pedahohichna kul'tura iak predmet naukovoho doslidzhennia* [Developmental and pedagogical psychology] *Teoretychni pytannia kul'tury, osvity ta vykhovannia*, 2010. # 42. P. 143–147.
2. Luk'ianova L. B. *Osvita doroslykh: korotkyj terminolohichnyj slovnyk* [Adult education: a brief glossary of terms] *Avt.-uporiad. L. B. Luk'ianova, O. V. Anischenko.*, K.; Nizhyn: Vydavets' PP Lysenko M. M., 2014, 108 p.
3. *Pedahohichna majsternist': pidruchnyk* [Pedagogical skills: Textbook], I. A. Ziazun, L. V. Kramuschenko, I. F. Kryvonos ta in. – 3-ie vyd., dop. i pererob., K.: SPD Bohdanova A. M., 2008, 376 p.
4. Pechers'ka H. O. *Profesijni tsinnisni oriantatsii vchyteliv* [Professional value orientation of teachers] *Psykhologichni nauky: zbirnyk naukovykh prats*, 2013. V. 2, # 10, P. 252–257.
5. Solovjova Yu. O. *Formuvannia aksiolohichnoi kul'tury majbutn'oho vchytelia* [Formation axiological culture of the future teacher], *avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04*, Kharkiv, 2006, 21p.
6. Tsiuniak O. P. *Formuvannia profesijnoi kul'tury majbutnikh mahistriv pochatkovoї osvity u vyschykh navchal'nykh zakladakh* [Formation of professional culture of future masters in elementary education in institutions of higher education], *dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04*, K., 2015, 220 p.

7. Yamnyts'kyj O. V. *Katehoriia «tsinnosti» u psykhologichnomu vymiri* [Category “values” in psychological terms] *Nauka i osvita*, 2013. # 4, P. 34–37.

Стаття надійшла в редакцію 17.02.2017 р.

УДК 378.147:373.3.011.3-051

ОКСАНА ТРЕТЯК

ksenijat2017@gmail.com

кандидат педагогічних наук

Рівненський державний гуманітарний університет

м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12

ФОРМИ ТА МЕТОДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Розкрито структуру авторської технології формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів в умовах кредитно-модульної системи, яка включає три складові: цільову, організаційну та результативну. Описано етапи формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів: адаптаційно-репродуктивний (характеризується особливостями навчально-пізнавальної діяльності студентів-першокурсників у вищих навчальних закладах та їх базовою потребою в адаптації до кредитно-модульної системи навчання), активно-діяльнісний (спрямований на оволодіння системою педагогічних знань, умінь і навичок; усвідомлення своїх можливостей під час реалізації педагогічної діяльності), рефлексивно-творчий (передбачає вироблення індивідуального стилю вчителя початкових класів як активного суб'єкта власної діяльності, що володіє професійною компетентністю). Охарактеризовано форми та методи, які застосовуються у дослідно-експериментальній роботі за спроектованою технологією під час фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів: інтерактивні методи, тренінгові технології, насичення змісту освіти спецкурсами та темами для ознайомлення з означеною проблемою, змістом і вимогами кредитно-модульної системи, навчально-методичне забезпечення відповідно до визначених вимог, робота кураторів, педагогічна практика, діяльність студентських наукових гуртків, науково-практичні конференції та семінари, конкурс педагогічної майстерності тощо.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, технологія формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

ОКСАНА ТРЕТЯК

кандидат педагогических наук

Ровенский государственный гуманитарный университет,

г. Ровно, ул. Степана Бандеры, 12

ФОРМЫ И МЕТОДЫ РЕАЛИЗАЦИИ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Раскрыта структура авторской технологии формирования профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов в условиях кредитно-модульной системы, которая включает три составляющие: целевую, организационную и результативную. Описаны этапы формирования профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов: адаптационно-репродуктивный (характеризуется особенностями учебно-познавательной деятельности студентов-первокурсников в условиях вуза и их базовой потребностью в адаптации к кредитно-модульной системе обучения), активно-деятельностный (направленный на овладение системой педагогических знаний, умений и навыков; осознание своих возможностей во время реализации педагогической деятельности), рефлексивно-творческий (предусматривает выработку индивидуального стиля учителя начальных классов как активного субъекта собственной деятельности). Охарактеризованы формы и методы, применявшиеся в опытно-